

عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان در تأمین امنیت روانی خانواده

همکاران^۱

چکیده:

جامعه سالم جامعه‌ای است که در آن امنیت روانی وجود داشته باشد. شکل‌گیری امنیت روانی یک جامعه از خانواده است. زن نیز به عنوان عضو اصلی و تأثیرگذار نقش بسزایی در بالا رفتن آن دارد؛ پس لازم است زنان مجهز به ابزار توانمندسازی شوند. هدف از این پژوهش بیان عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان در بالا رفتن امنیت روانی خانواده است. به نظر می‌رسد توانمندسازی زنان می‌تواند تأثیر بسزایی در بالا رفتن امنیت روانی خانواده داشته است. در این نوشتار که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است، ابتدا به عوامل مؤثر فردی (اعتقادی، اخلاقی، روانی) عوامل مؤثر خانوادگی (والدین، همسر، فرزندان) عوامل مؤثر محیطی (آموزشی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی) پرداخته شده است. از مهم‌ترین نتایج این مقاله این است که: اولاً زنان خودشان تغییر در سبک زندگی و نگرش خود را توانمند سازند. دوماً افراد خانواده با تأمین نیاز عاطفی و حمایت زن می‌تواند او را توانمند سازند، زمینه را برای ایفای نقش او فراهم سازند. سوماً محیط‌های که زن قرار است در آن پرورش یابد، طوری سیاست‌گذاری شود که زن را در جهت توانمندسازی پیش ببرد.

کلیدواژه‌ها: عوامل توانمندسازی، توانمندسازی زنان، تأمین امنیت روانی خانواده.

مقدمه:

بدون تردید امروزه مباحث مربوط به زنان در اولویت قرار دارد. زنان به عنوان نیمی از پیکره جامعه نقش مهم و حیاتی در سلامت روان خانواده و اجتماع دارد. زن به دلیل نقش خاصی که در دستگاه خلقت برعهده دارد، به سرمایه‌های درونی گرانبهایی مجهز است که جامعه در رشد خود نیازمند این ارزش‌ها است. از سوی دیگر زحمات طاقت فرسای پرورش نسل را نیز بر عهده دارد. به بیان دیگر خانواده سالم با امنیت بالا، سلامت جامعه را پی‌ریزی می‌کند؛ اما گاهی پیش می‌آید که زنان به دلیل عدم توانایی، نداشتن مهارت و آگاهی امنیت خانواده را به خطر می‌اندازند. دشمن نیز متوجه این موضوع شده است و با ترویج فرهنگ برهنگی و کشاندن آنان به سمت فساد پایه‌های خانواده را متزلزل و امنیت روانی آنان را به شدت کاهش می‌دهد. زنان غرب نیز این موضوع را درک

^۱. سحر صفی‌خرم، سمانه قندهاری، طلبه سطح ۲، شماره تماس: ۰۹۰۱۶۷۵۹۵۴.

کرده‌اند. برای جلوگیری از این مسئله لازم است، زنان جامعه اسلامی را مجهز به توانمندی‌هایی سازیم، که این توانمندسازی می‌تواند بسیاری از خلأهای جامعه را برطرف سازد. از همین رو تحقیق حاضر درصدد پاسخگویی به این سؤال است که عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان در تأمین امنیت روانی خانواده چیست؟

پرداختن به مبحث امنیت روانی خانواده اهمیت ویژه و جایگاهی محوری دارد؛ این بحث از عوامل اساسی مرتبط با جو عاطفی خانواده است. زن نیز به عنوان عنصر اصلی تشکیل دهنده خانواده تأمین کننده عاطفه خانواده است. زنان نسبت به مردان پیچیدگی بیشتری از نظر ذهنی و عاطفی دارند، به همین دلیل برای انجام وظایف خود به آرامش بیشتر احتیاج دارند. هرچقدر زنان یک جامعه توانمندتر باشند، امنیت روانی همسر و فرزندان را به بهترین نحو ممکن مدیریت می‌کنند. اگر امنیت روانی خانواده بالاتر باشد والدین فرزندان با شخصیت، باعاطفه، اجتماعی، بااعتماد به نفس، مسئولیت پذیر و منطقی خواهند داشت. توانمندسازی زنان می‌تواند ظرفیت‌های بالقوه‌ای را برای بهره‌برداری در اختیار یک جامعه بگذارد. غفلت از این نوع پژوهش‌ها می‌تواند در خانواده که عضو کوچکی از جامعه است، اضطراب آفرین باشد و مشکلات عصبی و روانی فراوانی را برای اعضای خانواده و جامعه به وجود آورد. هر چقدر امنیت روانی یک خانواده پایین باشد، آن خانواده شاهد ناهنجاری و آسیب روانی خواهد بود.

اولین بار مسئله توانمندسازی زنان توسط فمینیست‌های لیبرال مطرح شده است. فمینیسم متأثر از لیبرالیسم بر آموزش و توانمندسازی به عنوان مهم‌ترین ابزار تقویت عقل و توسعه علم و شناخت طبیعت تأکید می‌کرد. همان‌طور که در عصر روشنگری گسترش آموزش اصلی‌ترین راه کشف حقیقت و پیشرفت و توسعه دانسته می‌شد، مدافعان حقوق زنان نیز بر همین موضوع تأکید کردند و آموزش زنان و توانمندسازی آنان را رمز راهیابی آنان به عرصه آزادی و استقلال و ترقی برشمردند. در نظر آنان همان‌طور که دنیای قدیم با انحصاری کردن آموزش، مانع درک قوانین طبیعت بوسیله عقل، در میان اکثریت مردم می‌شد، دنیای جدید هم با انحصاری کردن آموزش در میان مردها، نیمی از جامعه یعنی زنان را از درک قوانین طبیعت بوسیله تقویت درک عقلانی، محروم کرده بود؛ بنابراین نخستین حق قابل استیفا برای زنان حق آموزش و مهم‌ترین توصیه به آنان تلاش در زمینه یادگیری بود.

سند ۲۰۳۰ که در سال ۱۳۹۵ ابلاغ شده است، نیز دو بند زیبا و انسانی برای تثبیت نظام سلطه بر جهان مطرح شده است. در هدف چهارم و پنجم می‌خوانیم: «تضمین آموزش با کیفیت برابر و

فراگیر و ترویج فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای همه و دستیابی به تساوی جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران.» و در اصل هشتم از اصول پنجاه و نه‌گانه این سند می‌خوانیم: «ما به جهانی می‌اندیشیم که در همه جای آن حقوق بشر و کرامت انسانی محترم شمرده شده و در آن همه زنان و دختران به طور همه‌جانبه تساوی جنسیتی را درک کنند و همه موانع حقوقی، اجتماعی و اقتصادی موجود بر سر راه توانمندسازی آنان از میان برداشته شود».

کتاب توانمندسازی زنان نوشته امیرحسین زمریدیان است. این کتاب را انتشارات همشهری منتشر کرده است و به اهمیت حضور و توانمندی زنان در جامعه و مقدمات و ابعاد و شیوه‌های اجرای آن می‌پردازد.

کتاب توانمندسازی زنان روستایی نوشته رضا موحدی، سارا جلیلیان و مختار بهادری در سال ۱۳۹۸ نقش اجتماعی زنان در ایجاد کسب‌وکار و توسعه‌ی روستاها را به طور کامل بررسی می‌کند. درواقع توانمندسازی زنان پیش شرط ضروری برای توسعه اقتصادی، از بین بردن فقر در جهان و حمایت از حقوق بشر است.

کتاب توانمندی زنان نقدی بر رویکردهای رایج توسعه مجموعه مقالات این کتاب به بررسی ارزش‌های نظری و عملی مفهوم قدرتمندی (که در فارسی بیشتر با واژه توانمندسازی شناخته شده است) برای تحلیل روندهای تغییر نابرابری‌ها و تبعیض‌های موجود به‌ویژه در زندگی زنان می‌پردازد.

فاطمه پناهی در سال ۱۳۸۵ مقاله‌ای تحت عنوان توانمندسازی زنان: راهبردها، چالش‌ها و چشم‌اندازها نوشته است، که در آن به فرصت‌های مساوی بین زنان و مردان اشاره کرده و از بالا بردن امنیت روانی خانواده سخنی به میان نیاورده است.

فرج‌الله رهنورد مقاله دیگری تحت عنوان عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان در سال ۱۳۸۷ نوشته است که در آن سطح توانمندسازی زنان در شرکت‌های ایران و عوامل مؤثر بر آن مورد بررسی قرار داده است.

محمد رضا نعمت‌اللهی مقاله‌ای تحت عنوان شناسایی عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان سرپرست خانوار در استان قم در سال ۱۳۹۶ به بررسی میدانی عوامل توانمندسازی زنان پرداخته است.

همانگونه که بیان کردیم به مسئله توانمندسازی زنان پرداخته شده است؛ اما تأثیر آن بر بالا رفتن امنیت روانی خانواده با بهره‌گیری از مباحث آموزه‌های اسلامی مطرح نشده است. این نوشته

قرار است به عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان در بالا رفتن امنیت روانی خانواده با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی و الگوی زن مسلمان پردازد.

تحقیق حاضر در متون دینی به روش نقلی و حیانی و پردازش مطالب به صورت توصیفی تحلیلی با ابزار کتابخانه‌ای صورت گرفته است. این مسأله در علوم مختلف ریشه دارد و ما از نظر علم روانشناسی، جامعه‌شناسی و آموزه‌های دین مبین اسلام بررسی کرده‌ایم.

مفهوم شناسی:

بررسی لغوی امنیت روانی:

واژه شناسی «امنیت» واژه «أمن» ، مصدر است و در اصل ، دلالت بر دو معنای نزدیک به هم دارد: یکی آرامش دل و دیگری تصدیق؛ زیرا انسان، چیزی را تصدیق می‌کند و گواهی می‌نماید که نسبت به آن، اطمینان دارد و دلش آرام است، ابن فارس، در این باره می‌گوید: همزه و میم و نون، دو اصل [معنایی] متقارب‌اند: یکی امانت که: ضدّ خیانت و به معنای آرامش دل است، دیگری گواهی دادن و دو معنا، همان گونه که گفتیم به هم نزدیک‌اند... مرد، زمانی قابل اعتماد است که مردم از او در امان باشند و نگران غائله آفرینی‌اش نباشند. (معجم مقاییس اللغة، ج ۱، ص ۱۳۴) راغب در المفردات می‌نویسد: ریشه «أمن»، آرامش خاطر و رفع نگرانی است. امن و امانت و امان، در اصل مصدر هستند. (ذوالفقاری، ۱۳۹۲، ص ۵) و (مفردات ألفاظ القرآن، ص ۹۰)

بررسی لغوی توانمندی:

در سالهای اخیر واژه توانمندسازی نقل محافل شده و ترکیب‌های متنوعی از آن بکار برده می‌شود: توانمندسازی زنان، توانمندسازی کارکنان، توانمندسازی دانشجویان. (ضمیران، ص ۵) واژه توانمندسازی به وسیله جولیان راپاپورت (Wikipedia.org) (Julian Rappaport) مطرح شده است. توانمندسازی افراد برای یک جامعه بسیار مهم و ضروری است؛ زیرا کیفیت و کمیت منابع انسانی موجود را برای پیشرفت افزایش می‌دهد. (ضمیران، ص ۵).

توانمندسازی فرآیندی است که طی آن فرد نیروی کار جسمی را به نیروی کار فکری را در جهت رفع نیازها و خواسته‌های درونی و قابلیت خودآگاه با هدف رسیدن به خواسته‌ها، کسب توانایی لازم مبدل می‌سازد. (شهباززادگان، ۱۳۹۳، ص ۳)

توانمندسازی زنان چیست؟

توانمندسازی زنان در واقع تجهیز کردن و اجازه دادن به زنان برای تصمیم‌گیری تعیین کننده و تلاش در جهت اثربخشی بر جامعه، ایجاد قدر تطابق با محیط، استفاده بیشتر از قوه تشخیص و تحلیل، داشتن بصیرت در انجام کارها و مشارکت کامل در تصمیمات زندگی. توانمندی این امکان را به زنان می‌دهد تا بتوانند ایده‌های خوبی آفریده و آنها را به عمل برسانند و بدون اینکه وابسته باشند، بتوانند تصمیم‌گیری بزرگی را انجام دهند. (شهباززادگان، ۱۳۹۳، ص ۵)

انواع توانمندسازی چیست؟

۱. توانمندسازی روانشناختی: احساس شایستگی، احساس آزادی عمل، احساس معنی‌دار بودن زندگی و احساس مؤثر بودن.
۲. توانمندسازی اجتماعی: افزایش قدرت و محتوای ارتباطات درونی بین مردم.
۳. توانمندسازی سیاسی: آموزش معیارهای صحیح انتخاب، تصمیم‌گیری بهینه و چگونگی حضور سیاسی اثربخش در اجتماع.
۴. توانمندسازی اقتصادی: افزایش قدرت کنترل و تقسیم منابع و تصمیم بهتر، توانایی مقابله با باورهای غلط و اصلاح قوانین. (نوروزی، ۱۳۸۷، ص ۱)

الف) عوامل مؤثر فردی بر توانمندسازی زنان در بالا بردن امنیت روانی خانواده

۱. عوامل مؤثر اعتقادی

۱,۱. تقویت ایمان

از عوامل توانمندسازی زنان تقویت ایمان است. زنان برای اینکه ایمانشان را تقویت کنند در درجه اول باید باید معرفت و آگاهی را از راه تفکر در نشانه‌های الهی و ارتباط با عالمان دینی و توجه به نعمت‌های خدا و انجام عمل صالح مانند: رفتن به مسجد و سایر عبادات، به زیارت ائمه رفتن، خوش اخلاقی بدست بیاورند.

در درجه دوم باید احساسات پاک انسانی مانند نوع دوستی، تنفر از ستم و زشتی و... در آنان تقویت شود. (رضوانی فر، ۱۳۸۴، ص ۷۷)

پس ایمان و عمل صالح یک ارتباط دو سویه با هم دارند، لازم است زنان با ایمان و انجام اعمال صالح خود را توانمند سازند و این توانمندسازی را در جهت بالا بردن امنیت روانی خانواده بکار ببندند.

۱,۲. رعایت تقوا

توانمندسازی زنان و دستیابی به برابری جنسیتی که اسلام تعریف جامعی از آن دارد، برای توسعه یک کشور و بالا بردن امنیت روانی خانواده بسیار با اهمیت است.

زنان به دلیل شرایط روحی و جسمی که خداوند متعال برای آنان قرار داده همواره مورد آسیب جدی بوده است، به همین منظور نیاز است تا آنان از گوهر وجودی خویش، تکالیف و حقوقی که دارند، آگاه شوند و از آن در جهت توانمندسازی خود بهره ببرند.

زنی که تقوا داشته باشد با کمک نیروی معنوی خود، حفظ عفت، بکارگیری احکام الهی، الگوگیری از زندگی معصومین زندگی خود را بیمه کرده و در مقابل بسیاری از حوادث بایستند.

علاوه بر اینکه زن باید در جهت توانمندسازی خود بکوشد، جامعه نیز در مقابل او مسئول است و باید ساختار، قوانین و زیرساخت‌هایی را به وجود آورد که زن را مجهز به ابزار توانمندسازی سازد. توجه خانواده به شخصیت وجودی زن، گرمی داشتن او و حمایت عاطفی و توجه به زحمات و نقش بی‌بدیل می‌توانند او را در جهت توانمندسازی سوق دهد.

در این میان نگاه فمینیسم به زن به بسیاری از مشکلات او دامن زده و با تغییر نگرش و وظایف او بر خلاف فطرت و هدف آفرینش مشکلاتی را برای او ایجاد کرده است؛ پس لازم است با شناخت تفکر فمینیسم و نگاه اسلامی و سبک و سنگین کردن هر دو تفکر به تفکر صحیح روی بیاوریم.

رهبر کبیر انقلاب امام خمینی ره و مقام معظم رهبری مدظله العالی همواره با اندیشه‌های زلال و تفکرات ناب خود از شخصیت زن حمایت کرده و همواره در جهت توانمندسازی آنان کوشیده‌اند.

توانمندسازی زنان و معرفی الگوی زن توانمند شیعه به جهانیان نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و تلاش مداوم است. دلسوزان و کسانی که خود را مسئول این امر می‌دانند، باید از طریق تریبون‌های رسمی و غیر رسمی برای مخاطبان داخلی و خارجی و کسانی که تصویر وارونه از شخصیت، حقوق و مسئولیت‌های زن مسلمان ارائه می‌دهند، قدم‌های مؤثری بردارند و نظریه‌های رقیبان را به چالش بکشند.

امید است در سایه حضرت قائم عجل الله تعالی فرج الشریف و با مددگیری از روح بی‌بدیل زهراى مرضیه سلام الله علیها و صدیقه کبری سلام الله علیها و زنان والایی که عمر خویش را وقف در دین کردند، بتوانیم به اهداف بلند و پاک خویش دست یابیم.

منابع و مآخذ

قرآن کریم، الهی قمشه‌ای

نهج البلاغه، دشتی

۱. ابوالفتوح رازی، «روض الجنان و روح الجنان»، مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۰.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی بن حسین، «ثواب الاعمال»، قم: شریف رضی، ۱۴۰۶ق.
۳. _____، «الخصال»، تهران: اندیشه هادی، ۱۳۸۵.
۴. حر عاملی، محمد بن الحسن، «وسائل الشیعة»، آل البيت، سال ۱۴۱۴ق.
۵. الخُلوانی، حسین بن نصر نزهة الناظر و تنبيه الخاطر درسه الإمام المهدي عجل الله تعالی فرجه الشريف، قم: ۱۴۰۸.
۶. شعیریس، محمد بن محمد، جامع الاخبار، المطبعة الحیدریة
۷. طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الاحکام فی شرح المقنعه للشیخ المفید رضوان الله علیه، تهران: دار الكتب الاسلامیه
۸. مجلسی محمد باقر بن محمدتقی، بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام، بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].
۹. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۶
۱۰. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: موسسه آل البيت(ع)، الاحیاء التراث، ۱۴ق.
۱. احسانی، محمدیاسین، تفاوت ديه زن و مرد از دیدگاه مذاهب اسلامی، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله، ۱۳۹۰.
۲. اسماعیلی یزدی عباس، زندگانی فضایل شهادت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام، قم: مسجد مقدس جمکران ۱۳۸۵.
۳. انصاریان حسین، نظام خانواده در اسلام، قم ام ابیها(س) ۱۳۸۰.
۴. بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عجل الله فرجه الشريف، بایسته‌های زنان منتظر، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود(عج)، ۱۳۹۵.
۵. بیستونی، محمد، حقوق زن از دیدگاه قرآن کریم (مقایسه حقوق زن در اسلام و غرب) تهران: بیان جوان، ۱۳۸۲.
۶. پسندیده، عباس، هنر رضایت از زندگی، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۴.

۷. حسنی، محمد، فرهنگ و رسانه‌های نوین، قم: دفتر عقل: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۵.
۸. حیدری احمد، زنان بزرگ صدر اسلام، قم: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، انتشارات زمزم هدایت ۱۳۸۷.
۹. حق‌جو، محمدحسین، روانشناسی خودنمایی و جلوه‌گری هیستیری: (شناخت، پیشگیری، ابعاد، آثار و درمان) قم: المهدی، ۱۳۷۵.
۱۰. الحرّ العاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، ۱۳۸۶.
۱۱. خدامیان آرانی، مهدی، حوادث فاطمیه: سیر حوادث شهادت فاطمه سلام الله علیها، مشهد: اعتقاد ما، [۱۳۹۴].
۱۲. دانشمند، مهدی، تربیت، خانواده و سبک زندگی اسلامی، بی‌تا، بی‌جا.
۱۳. ذبیحی، محمد صادق، حجاب عزت است یا اسارت؟، مشهد، پیام طوس، ۱۳۹۷.
۱۴. رفیعی محمدی، ناصر، شناخت نامه: حضرت خدیجه علیها السلام، جامعه المصطفی العالمیه
۱۵. عظیمی، امین، حیات قرآنی حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی، قم: دفتر عقل، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۷.
۱۶. غلامعلی، احمد، شیوه‌های نظارتی امر به معروف و نهی از منکر در گفتار و سیره پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم)، قم: کتاب طه، ۱۳۸۸.
۱۷. شکوهی، مسعود، آشنایی با مهارت‌های زندگی از دیدگاه اسلام، قم: دفتر عقل، ۱۳۸۸.
۱۸. شاه محمد پور، صمد، چگونه فرزندان باهوش و خلاق تربیت کنیم؟، قم: میراث انبیاء(ع)، ۱۳۹۶.
۱۹. شاه محمدپور، صمد، چگونه فرزندان متعادلی در دوران بلوغ داشته باشیم؟، قم: میراث انبیاء(ع)، ۱۳۹۵.
۲۰. فلسفی، محمدتقی، کودک از نظر وراثت و تربیت، تهران: هیئت نشر معارف اسلامی، ۱۳۴۱ - ۱۳۴۲.
۲۱. قرائتی، محسن، تفسیر نور، مؤسسه در راه حق، وزارت فرهنگ و ارشاد ۱۳۷۴ش.
۲۲. قضاوی، منیره، موقعیت فرهنگی جهان از ظهور منجی تا وقوع قیامت از منظر متون اسلامی و عهد جدید، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (علیه السلام)، ۱۳۹۱.
۲۳. کوهی، محمدرضا، ویژگی‌ها و امتیازات زنان، بی‌جا، ۱۳۸۶.

۲۴. طاهرزاده، اصغر، زن، آنگونه که باید باشد (زن - خانواده - بحران)، اصفهان: لب المیزان، ۱۳۸۷.
۲۵. رجائی، محمدرضا، راز خوشبختی زن و شوهر، اصفهان: مرغ سلیمان، ۱۳۹۱.
۲۶. رضایی اصفهانی، محمدعلی، مباحث اعتقادی، قم: پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۹۱ ش.
۲۷. www.modiryar.com مدیریت زنان، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۱.
۲۸. مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، دانستنیهای قضاوت، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۰.
۲۹. مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، بانک جامع بیانات مقام معظم رهبری (دام ظلّه)، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۰.
۳۰. مکارم شیرازی ناصر، پیام امام امیرالمؤمنین علیه السلام: شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵.
۳۱. مکارم شیرازی، ناصر، رساله توضیح المسائل با اضافات فراوان و استفتاءات جدید، قم: قدس، ۱۳۹۲.
۳۲. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع)، ۱۴۲۵ ق. = ۱۳۸۴.
۳۳. ———، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳.
۳۴. موحد ابطحی، آیین سفر به سرزمین وحی، قم: عطر عترة، ۱۳۸۴.
۳۵. موسسه جهانی سبطين علیهما السلام، حجاب حریم پاکی‌ها، قم: موسسه جهانی سبطين (ع)، ۱۳۸۶.
۳۶. عارفخانی، احمد، اندیشه سیاسی، قم: دفتر عقل، ۱۳۸۷.
۳۷. هدایت‌نیا، فرج الله، الگوی سوم: الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه، تهران: لشکر فرشتگان، ۱۳۹۶.
۳۸. سیاست‌های پیشگیری و بازتوانی زنان از آسیب‌های اجتماعی مطالعات راهبردی زنان ۱۳۸۲، شماره ۲۲.
۳۹. امین جعفری، امین، نقش زنان در اقتصاد از دیدگاه حضرت امام خمینی (س) (۱۳۹۸/۳/۲۳).
۴۰. حمید کامیابی خودنمایی زنان و آثار آن، روزنامه کیهان، ۱۳۸۸/۱/۲۷.

۴۱. ملک زاده، فهیمه، نقش اشتغال زنان در توسعه و تعدد نقش‌ها
۴۲. عثمان، حذیفه، بررسی مفهوم لباس بودن زن وشوهر درآیه ۱۸۷سوره بقره، پژوهش‌های اسلامی جنسیت و خانواده/ سال سوم/ شماره چهارم/ ۱۳۹۹.
۴۳. محمدی آلاشلو، توانمندسازی چیست و توانمندکیست؟
۴۴. صفوی عیسی، همکاران، توانمندسازی اقتصادی دختران و زنان جوان در کشورهای آفریقایی، آمریکای لاتین و حوزه دریی کرائیب، فصلنامه مددکاری اجتماعی، دوره ۳، شماره ۴، ۱۳۹۳.
۴۵. شهباززادگان، سمیرا، توانمندسازی زنان راهکاری برای ارتقای سلامت و توسعه، ۱۳۹۳.
۴۶. نوروژی، تبیین نظریه‌های راهگشا در ترسیم مدل علمی توانمندسازی زنان با تأکید بر توانمندسازی اقتصادی، دوره ۱۳، شماره ۴۹، ۱۳۸۷.
۴۷. ذوفقاری، شهاب الدین، راههای ایجاد امنیت روانی و موانع آن در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مدظله العالی، ۱۳۹۲.